

THE ELLIPTICAL METAPHORS

Albena Baeva

Bishop Constantine Preslavski School, Shumen, Bulgaria, a.baeva@shu.bg

Abstract: Elliptical metaphors are less studied than complete metaphors. This is also the impetus to consider some features of elliptical metaphors. The subject of the article are the elliptical metaphors, the essence of which is clarified in comparison with the so-called complete metaphors. Metaphors are elliptical in which one of the terms of the metaphor is not expressed: compared, comparative or core (heart, common denominator). A distinction is made between a metaphor and a metaphorical element. Clarification of the elliptical metaphors is based on material from the Bulgarian fiction.

Keywords: metaphor, ellipse, compared, comparative, metaphorical core, metaphorical element

ЕЛИПТИЧНИТЕ МЕТАФОРИ

Албена Баева

ШУ „Епископ Константин Преславски“, Шумен, България, a.baeva@shu.bg

Резюме: Елиптическите метафори са изследвани по-малко от пълните метафори. Това е и подтикът да разгледаме някои особености на елиптическите метафори. Предмет на статията са елиптическите метафори, чиято същност се изяснява в сравнение с т. нар. пълни метафори. Елиптически са метафори, при които не е изразен някой от термините на метафората: сравнявано, сравняващо или ядро (сърце, общ знаменател). Осъществява се разграничение между метафора и метафоричен елемент. Изяснение на елиптическите метафори се осъществява върху материал от българската художествена литература.

Ключови думи: метафора, елипса, сравнявано, сравняващо, метафорично ядро, метафоричен елемент

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Метафората, наред с метонимията, е едно от основните стилистични средства. За метафората като пренасяне е писано много, особено след изследването на Р. Якобсон. Метафората е пренасяне на означаващи според сходство на означаеми. Сходството има различен характер. Подробно върху различни типове сходства се спират различни изследвачи (Пернишка, 1993). Ролята на метафората за развитие на познанието е отбелязвана чрез създаването на т. нар. познавателни (когнитивни) метафори. У нас е писано доста, освен в учебниците по лексикология и семантика, специално изследване на метафоричния пренос осъществява Дора Иванова-Мирчева (1959), за метафори от животни, цветя и др. у (Въгленов, 1970). По-малко е обръщано внимание върху структурата на метафората. В статията се разглеждат един вид метафори, именно елиптическите. Подробно описание на елипсите при метафората у Н. Морие (1975, с. 656 и сл.). Върху елиптически метафори със значение голямо количество вж. Крумова-Цветкова (2019).

2. ИЗЛОЖЕНИЕ

Главното деление според традицията, представена у Х. Морие, е на пълни (ясни) метафори и на елиптически метафори. Според традиционното разбиране за метафората като съкратено сравнение, нейната същност е в сравняването на два обекта без граматическите връзки, характерни за сравнението – като, прилича, подобно и пр. (вж. Баева, 2017). Формулата на сравнението А е като В, на метафората без граматическа връзка - А е В. Освен чрез идентификация, метафората се изразява и чрез съполагане, апозиция, квалификация и др. При пълните метафори термините са три: сравнявано (А), сравняващо (В) и ядро, или пресечна точка, или общ знаменател. При елиптическите метафори един от трите термина липсва (Морие, 1975, с. 645 и сл.).

Пример за пълна метафора е „Душата ми е мрачен Сеннаар“ от Л. Стоянов, в който са налични и трите термина на метафората: сравнявано (А) – душата ми, ядро (С) –мрачен, сравняващо (В) – Сеннаар. В последния стих метафората вече е елиптична:

„Душа печална - мрачен Сеннаар!“

I. Елиптически метафори, в които липсва ядрото.

Хубав пример за метафори е стихотворението на Николай Лилиев „Моите спомени“, което изцяло е изградено върху метафори:

Моите спомени –

птици в нощта –

скитат бездомни,
скитат унесени –
вън от света.

Моите спомени (А) (са) птици в нощта (В), (които) скитат бездомни, (които) скитат унесени, вън от света. Метафората спомени – птици е вариант чрез прилагане на сравняващото – птици. Същото важи и за останалите два куплета : Моите песни – сенки без път..., Моята лютня – писък в нощта... Според Н. Морие при метафората има изначална липса и пълната ѝ форма, която разкрива ядрото, пресечната точка, общият знаменател на двата обекта би бил: Моите спомени, които скитат бездомни... са птици в нощта, които скитат бездомни ...

Да сравним с елиптичната метафора на Н. Лилиев: И моите сълзи са рубин. Осъществена е чрез идентификация. От подобен характер е метафората на Ем. Попдимитров кръв рубин. В тези елиптични метафори липсва ядрото – червено, ценно у Ем. Попдимитров, у Лилиев ядрото е по-завоалирано, защото това, което непосредствено се налага на съзнанието – цветът на рубина, остава асоцииран чрез кръв, оттук ядрото се свързва със символните значения на кръвта.

Други примери за елиптични метафори, в които липсва ядрото: „над цветове с коронки от корал“, „странен облак, скитник волен“(Т.Траянов); „Ах, забегнала гърлица, - моята любов“, „Не сняг – избити пеперуди!...“, „Зарници във тъмна нощ; далечносребрен звън; / Бели гълъби, разбуденият сън...“ (Тр. Кунев); „И на сърцето ледния кристал“, „жени- чудовища и ангели -девици“(Л. Стоянов); „Луната – девственица бледа“, „И ще ли мога да целуна / Смъртта на своя дух ранен?“, „сред ужаса на своите самоти“, „Душите ни, два лебеда замрели“(Н. Лилиев); „И херувими – крилати жътвари“(Ем. Попдимитров).

Няколко типа са елиптичните метафори без ядрото. Част от сравняващото е част от сравняваното – напр. ужас на самоти, смърт на дух, и чрез инверсия – на сърцето ледния кристал. Характерен тип е и чрез апозиция: страданието, облак; жени-чудовища и т. н.

У Вазов срещаме „и на клеветата строшава зъбът“, където при метафората зъбът на клеветата липсва ядрото – хапливост, острота. Подобна е и метафората на К. Калчев „калните въжета на клюката“, в която разширеният контекст разкрива неизразеното ядро като оплитане, омаломощаване. Да сравним с метафора у Хр. Смирненски, където ядрото е изразено:

„Над мъртвата градинка вечерта разпускате коси от черен мрак“. Метафората коси от черен мрак носи плеоназъм – повтаря се черен, т. е. ядрото е изразено двукратно, чрез сравняващото мрак и експлицитно черен; от своя страна вечерта разпуска коси свързва вечерта с жена, т. е. има персонификация.

„Сега брашното е сребро“ (Ст. Ц. Даскалов) – неизразеното ядро е скъпо.

„Пресипналият вик на локомотива предупреди за тръгане“ (Кр. Белев) – пресипналият вик на локомотива чрез персонификацията сближава привидно далечните същности.

II. Елиптични осеви метафори

Като метафори с отслабено ядро се разглеждат основаните върху аналогия (според . Морие осеви), предпочитаме аналогията от логическа гледна точка, и чийто образец е заложен още у Аристотел. Например:

Влакът се задава почти изведнъж иззад баира, каца за миг на малката спирка и отлетява с тътен надолу между тополите, оставяйки на небето пухкави облачета дим (Ст. Ц. Даскалов). Подразбираното се изразява чрез глаголите каца и отлетява, подразбира се птица, така влакът каца и отлетява. От двете оси на сравнението - птица каца и отлетява и влакът спира и тръгва, изразени са глаголните форми само за сравняващото, което води до подразбирано сравнение, въпреки липсата на сравняващото. Пълният тип метафора би бил: Както птицата каца и отлетява, така и влакът спира и потегля надолу между тополите... Този тип метафори се срещат доста често:

„Зилът“ се спуска надолу из дефилето, прекоси една рекичка и започна да грухти по стръмнината (К. Калчев). Ключовият глагол тук е грухти, който недвусмислено се асоциира със свиня.

Файтонът изскрибуца и колелетата му просъскаха по шосето (Кр. Белев).

За разлика от метафората на Камен Калчев, където пълната метафора се определя недвусмислено чрез свиня – грухти, при метафората на Кръстьо Белев, при която асоциацията е нееднозначна (много неща могат да съскат) и следователно метафората е по-богата.

Пример, подобен на предложения от Аристотел в „Реторика“:

Пролетното слънце лееше потоци от светлина в необозримото пространство (К. Величков).

Както реката излива (лее) водите си, така слънцето вместо да хвърля лъчи, ги лее. В метафората подразбираното съдържание е улеснено чрез присъствието на лексемата потоци, което същевременно е плеонастично. С този пример си служи и Х. Морие.

В поезията също се откриват елиптични осеви метафори:

„Накрай полето, дете плавно излъчва слънцето стрели.“ (Д. Дебелянов).

По-особеното при тази метафора е, че аналогията се постига не чрез глагола, който е собствения за слънцето – излъчва, а чрез стрели вместо лъчи. Стрели е достатъчна за аналогията със стрелец: както стрелецът изстрелва стрелите си, така и слънцето излъчва лъчите си. Механизмът на елиптичната метафора е ясен, достатъчна е замяната на един елемент, за да извика съответната асоциация.

III. Елиптически метафори, при които липсва сравняващото

Липсата на сравняващото може да е пълна, може да присъства част от сравняващото.

Липса на сравняващо се открива в метафората на Н. Вапцаров:

„Небето, заредено с взрив, ще падне с трясък на площада“. Липсващото подразбирано сравняващо е бомба. Част от сравняващото е изразена – (бомба), заредена с взрив. Пълната метафора би била: небето е бомба, заредена с взрив, която ще падне с трясък на площада или по-ясно чрез сравнение – небето е като бомба, заредена с взрив... Примерът от Ив. Вазов „Той издигна бомбата на една страховита псувня“ е по-сложен. Метафората бомба на псувня има изразено ядро – страховита, общото между бомба и псувня, и същевременно носи чертите на осева метафора чрез глагола издигна: както бомба избухва, така и псувнята се издига, избухвайки.

Подобен характер има и метафората на Тр. Кунев: „И нашата любов, с поломени крила, / горчиво да оплачем“ - част от сравняващото е изразено чрез крила и налага връзката с птица. Същият характер имат и метафорите на Кунев:

„Есен разперя крила над нас“

„Есен трепери крила над нас“

„Есен позлата ръми над нас“.

В последната метафора глаголът я свързва с дъжд, а ядрото е изразено – позлата, което налага дъждът да е златен.

„Денят издига златен щит над умирениите води“ (Д. Дебелянов).

В метафората на Д. Дебелянов липсва част от сравняващото, което се съдържа в ядрото. Сравняващото е воин (който издига златен щит), пресечната точка закрила се съдържа в щит (златен).

„Щом море през сини къдри лихо грива размотае“ (Н. Райнов).

Николай Райнов е изградил метафората по-сложно, въз основа на синекдохата грива вместо кон, а кон като подразбирано сравняващо липсва. Има идентификация на къдри и грива, което придава олицетворяващ характер на метафората.

Метафорите с липсващо ядро, квалификативни, чрез съпоставяне или апозиция, са доста обикнати в поезията. Например: Царице ношна, Страст; ложе с цветя-асфодели (Л. Стоянов); в градините на здрачни самоти; градината на спомени заспали (Н. Лилив); а там – звездици ... свещи погребални (Ив. Грозев); в алеите на моята душа (К. Тодоров), майко-родина (Хр. Ясенов); вълна-хрустал. Ръцете ми – сребро и меч (Ив. Христов).

Обичайният, прав ред при метафората, както отбелязва Н. Морие, е от сравнявано към сравняващо – напр. при жени чудовища насочеността е от А към В. Обратният ред, от В към А, напр. Бавно царицата есен пристъпи; Свири на флейта царицата – есен (К. Тодоров), на ада скелет, на хаоса змиите (Яворов), се среща по-рядко и създава за миг, в зависимост от смисъла на термините, контраст и дори кратка загадка.

В поезията се среща и усложняване на метафорите.

„Страданието, облак възгорял,

безбройни пипала над нас разперва“ (Т. Траянов).

При първата метафора ядрото е горене (възгоряло страдание – възгорял облак, ядро – гори, разгаряне), при втората метафора е разкрита част от сравняващото (безбройни пипала), като сравняващото – насекомо, остава неизразено. Изразени са само част от неговите признаци (пипала). Между двете метафори се създава ново ядро – обхващане, покриване – както облакът ни похлупва, така и пипалата ни обхващат, като сема горене при първата метафора се пази, като цяло метафоричният смисъл е усложнен благодарение на двете метафори: страданието ни гори или разгорялото се страдание ни обхваща както облак-насекомо. Както пише Морие, когато се каже сравнение и метафора, трябва да се каже и пресечна точка (ядро). Както при сравнението, всичко, което не влиза в ядрото, остава извън метафората. В случая извън ядрото са формата, цвета на облака, остава само сема горене, усилен чрез представка въз, която се асоциира с посока нагоре. По този начин страданието облак е усилено. В поезията нерядко се срещат подобни усложнени метафори или натрупване на метафоричен смисъл, който изисква дешифриране.

Изпълнена с метафори е известната строфа на Д. Дебелянов:

Да се завърнеш в бащината къща,

когато вечерта смирено гасне

и тихи пазви тиха нощ разгръща
да приласкае скръбни и нещастни.

Първата метафора вечерта гасне подразбира огън, който гасне, смекчена чрез епитета смирено. Втората метафора тихи пазви тиха нощ разгръща, освен усилване чрез повторението, подразбира чрез употребата на пазви майката, а не жената изобщо, поради контекста на бащината къща. Същевременно пазви предполага връщане към младенческа възраст, което обогатява пресечната точка, а част от ядрото тихи, поставя всичко в абсолюта на тишината.

Елиптическите метафори следва да се различават от метафоричните елементи, напр. „Сета е време да ги насолим с картеници“ (Д. Димов), където насолим е метафоричен глаголен елемент. Най-често в ролята на метафоричен елемент влизат определенията: кристални води, ден златокос, плахи мисли, миражи сини, макове пияни и т. н .

Като цяло елиптическите метафори са по-богати от ясните (пълните) метафори, защото предполагат повече признаци за сравняване и дават по-голяма свобода на асоциациите.

IV. Елипса на сравняването

Както отбелязва Х. Морие логически не е нормално да липсва сравняването, но този тип метафори се срещат в загадките, гатанките и поезията, в която контекстът разкрива неизразеното сравнявано.

Типични примери са българските гатанки, при които откриването на загадката е сравняваният обект.

Имам си едно магаренце, утрина го натоварвам, вечер го разтоварвам. Що е то? Възгреб.

Смок свири, кръстата гора играе (чекрък и въртешка).

Байчо така гъдичкаше, така му се охорчеше (бравата на врата).

При елиптическите метафори може да липсва всеки един от трите съставни компонента – сравнявано, сравняващо и ядро. При анализа е необходимо да се възстанови пълната форма на метафората, за да се определи липсващият елемент.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Метафорите биват пълни и елиптически. Елиптическите метафори са с елипса на сравняващо, на ядро и на сравнявано. Силата на метафората, ако изключим мъртвите метафори, се определя от различни фактори. Разстоянието между сравнявано и сравняващо, насоченост на метафората, общите признаци, които изграждат ядрото. Когато липсва пресечна точка, метафората е нулева. При метафората, чиято същност е сливане между образ и понятие, нещо, изтъквано като най-характерно от повечето изследователи, при липса на ядрото, липсва чрез езиков израз характерното сливане и претопяване на образа с понятието.

За т. нар. афективни метафори липсва еднотелност. Повече са изследвани синестезичните метафори, като вид индивидуални, афективни метафори, които не са предмет на тази статия. Те са особено характерни за поезията на символизма – напр. модри, (недостигнати) страни (Н. Лилив).

ЛИТЕРАТУРА

Пернишка, Ем. (1993). За системността в лексикалната многозначност на съществителните имена. София: БАН.

Иванова-Мирчева, Д. (1959). Преносно значение на думата и преносимост на значението. – В: Известия на Института за български език, кн. VI, с. 3-37.

Въгленов, М. (1959). Метафори от названия на животни. – В: Известия на Института за български език, кн. VI, с. 363-369.

Morier, H. (1975). Dictionnaire de Poétique et de Rhétorique. Paris: Presses univ. de France.

Баева, А. (2017). Сравнението в Каравеловата белетристика. – В: Годишник на Шу “Епископ Константин Преславски”, ФХН. Т. XXVIII А. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, с.112-120.

Кримова-Цветкова, Л. (2019). Метафората като средство за изразяване на квантитативност (универсално и националноспецифично). – В: Сборник в чест на чл.-кор. проф. д.ф.н. Стоян Буров, Велико Търново: Унив.изд. „Св.св. Кирил и Методий“, с.491-499.